

Hulsten i kirkegårdsdiger

Emnet hulsten er spændende, fordi man er så uenig om tolkningen af dem. Artiklens forfatter er talsmand for en mere utraditionel tolkning, som redaktionen har bedt ham gøre rede for med udgangspunkt i de mange hulsten i kirkegårdsdiger ved Skinnerup kirke. Laumann Jørgensen var skovrider ved Københavns Skovdistrikt 1962-89 og ejede Tingskoven i Hanherred 1951-80. Udgav i 1994 bogen »Stjerner, sten og stænger«.

I så at sige alle kirkegårdsdiger omkring romanske stenkirker i Thy og Vester Han Herred, i Øster Han Herred og i Vendsyssel sidder der store granitsten med runde huller i. Man har i mange år funderet over, hvad formålet har været med disse huller. Afdøde professor Arne Noe Nygaard, der var en af vort lands betydeligste geologer, har i en omfattende artikel til Naturens Verden, som han sendte mig til kommentarer, inden han døde, indgående beskæftiget sig med at bestemme bjergarterne i stenene, som mange kvaderstenskirker i Jylland er bygget af.

Herunder blev han opmærksom på, at en del kvadre af granit og gnejs var forsynet med runde huller, der dels var cylindriske, dels var kegleformede og ofte slebne i siderne. Enkelte af hullerne var firkantede.

Citat fra artiklen: »At de skulle være lavet med stenkløvning for øje, fik jeg mine stærke tvivl om, og efterhånden kom det til at stå mig klart, at disse huller ikke havde noget med kirkebyggeriet at gøre, men måtte have været til stede i stenene, før de sammen med de øvrige bygningssten var endt i kirkevæggen. Senere bemærkede jeg ved en præstegårdshave og i en del kirke-

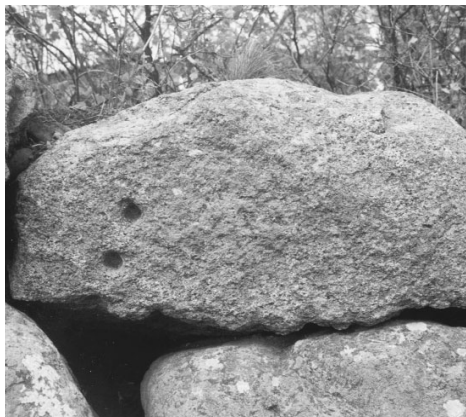


gårdsdiger meterstore, rå kampesten med huller af ganske lignende art som i kvadrene. Jeg skønnede, at hullerne havde mere at gøre med kulturhistorien end med petrografien¹.«

Det undrede Noe Nygaard, at det bestandigt var i kirkerne og kirkegårdsdigerne, at der var hulsten og ikke i sten ude i det åbne land.

Ud fra, at mange af hullerne ikke følger granittens eller gnejsens lagdeling (foliation) og hermed stenenes naturlige kløve-

retning, at de i stort tal er intakte, og at antallet af huller i sådanne sten spænder fra 1 hul, 2 huller, 3 huller, 4 huller og helt op til 7 og 9 huller, når Noe Nygaard til det resultat, at hullerne ikke er af teknisk art, men har tjent kultiske eller rituelle formål, og at hulstenene hidrører fra, at en del af kvaderstenskirkerne er blevet opført på de gamle øst-vestvendte kultsteder, som bondefolket i forvejen havde benyttet, lagt efter verdenshjørnerne, der angiver såtid og høsttid.



Der er én, der er to, der er tre...

Speciallæge Kresten Roesdahl i Hjørring har i to artikler i Vendsyssel årbog 1989 og 1990 taget emnet hulsten op til behandling. Et stort antal hulsten fra kirkegårdsdigerne, hørende til kirker nord for Limfjorden, er blevet registreret, fotograferet, beskrevet og søgt tolket.

I slutningen af anden artikel kommer Roesdahl til det resultat, at alle hullerne i kirkegårdsdigerne må tolkes som værende profane og alene har været fremstillet med henblik på manuel, teknisk kløvning af stenene.

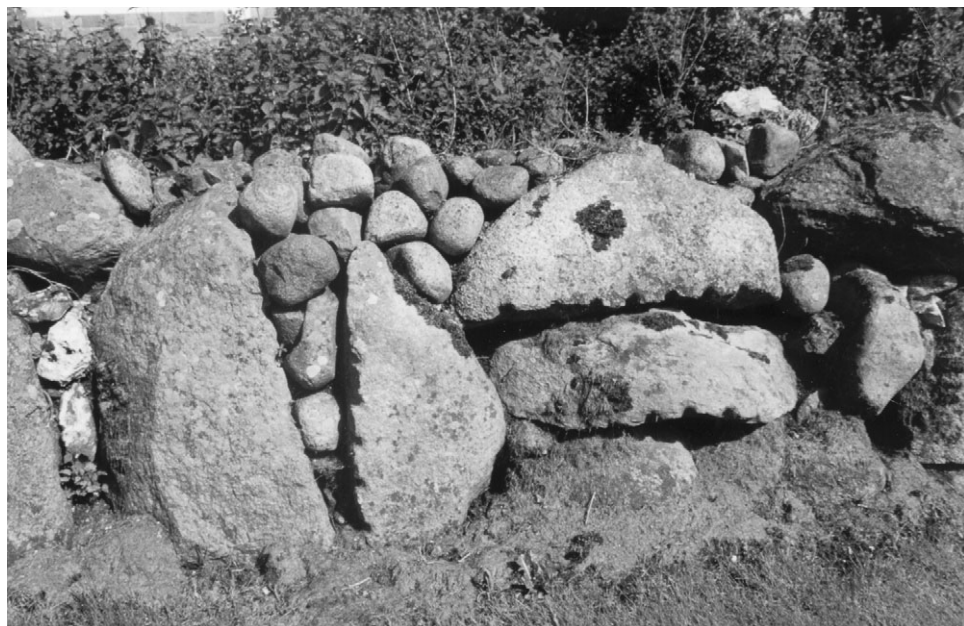
Det har herefter været naturligt, som følge af foranstående to diametralt modsatte opfattelser, at høre, hvad professionelle stenhuggermestre samt stenhuggerskolen i Haslev mener om hulstenene.

Samstemmende udtaler disse, der har haft og har stenhugning som deres fag og erhverv, at det ikke efter 1200-tallet, da

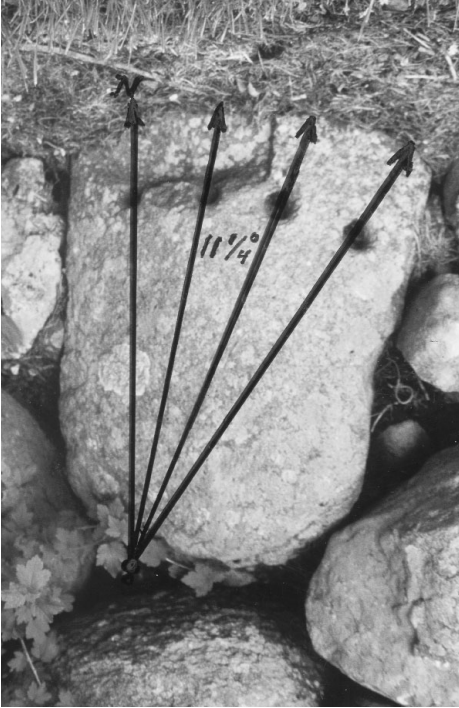
den romanske stenkløvningsteknik med korte, rått tilhuggede riller med stejle sider og ringe bundbredde, blev bragt her til landet af Romerkirken, har været nødvendigt med lange eller mellemlange riller, endsigehuller, for at have fuld kontrol med opsplitning af granitter gennem opspænding med jernkiler og jernplader, kaldet *blikkers*. Kun rent undtagelsesvis har anden teknik eller rilletype været anvendt.

De professionelle bedømmelse af hulstenene er derfor, at hullerne ikke har tjent kløvningsformål, men må være forhistoriske og kultiske. I øvrigt erklærer de, at ordet »kløvehuller« ikke eksisterer i stenhuggeres terminologi. Enten har man at gøre med kløveriller eller med sprænghuller til sortkrudt eller aerolith.

En afklaring af skismaet omkring hulsten i kirkegårdsdiger sidder sandsynligvis i kirkegårdsdiget omkring Skinnerup kirke,



Skinnerup kirkegårdsdige.



få kilometer nord for Thisted. Ikke mindre end godt 90 sten i kirkegårdsdiget bærer spor efter runde huller.

Mads Lidegaard skriver i sin bog »Danske sten fra sagn og tro«, at der i sin tid ved Skinnerup kirke har ligget et meget stort stenmonument; formentlig en hedensk helligdom, og at sten anlægget før træ- og stenkirken på stedet vel har givet anledning til bynavnet Ti-sted tæt syd for Skinneruphøvet.

De mange huller kan derfor have hørt til kultstedet, og da man langt senere skulle opføre stengærdet hele vejen rundt om stenkirken, har digebyggerne bekvemt med en mukkert kunnet spalte de største hullsten, så man fik mere håndterlige byggelementer til diget. At hullerne ikke er lavet for at kløve de store sten ses af, at spaltningerne ikke konsekvent følger hullerne, men at kløvet er sket efter stenenes naturlige spalteretninger, ofte uden om hullerne.



Men det mest spændende ved Skinne-rupdiget er dog, at der sydøst for kirken, mellem de to indgange til kirkearealet, sidder en hulsten med hullerne liggende i en bue. Mads Lidegaard gjorde mig for mange år siden opmærksom på, at der i adskillige kirkegårdsdiger herhjemme findes een, og kun een, granitsten med hullerne liggende i en bue.

Lidegaard viser, lige som Noe Nygaard, gennem fotos, at der mange steder sidder ubeskadigede hulsten i kirkegårdsdiger med 1 hul, 2 huller, 3 huller, 4 huller, 5 huller og helt op til 7 og 9 huller. I en del af markeringerne sidder der desuden jernstykker, der, taget ud af hullerne, viser sig ikke at være kiler til kløveformål, men snarere markørjern, der kan have at gøre med dagens tidsinddeling. Enten i stunder á 45 minutter, der var tidsinddelingen om dagen i jernalderen, eller timer á 60 minutter, der blev påbudt af Romerkirken omkring år 1000.

Undersøgelser sammen med astronomer har på det seneste vist, at sten med marke-

ringer i en bue snarere har været solure, og at der modsat buen, i et hul i stenen har siddet en skyggegive, en gnomon. Drejer det sig om stunder, har vinklen mellem skyggestrålerne været $11\frac{1}{4}$ grad. Har det været til timeregistreringer, er vinklen mellem strålerne 15 grader. Beviset på, at det drejer sig om solure, ligger i, at hullet til gnomonen i et antal af stenene sidder inden for selve stenen. Dette gælder den vestligste hulsten i Trinderupmonumentet ved Nr. Onsild sydvest for Hobro og for Pandrupstenen, beskrevet i Han Herred Bogen for år 2001.

En elegant solsten sidder som sidesten nr. 1 i landets største skibssætning i Gl. Lejre. De 5 huller er her knyttet til den buede langrille nederst på stenen, der ikke er en kløverille, da den er buet, er slebet i siderne og er tværhugget i den godt 1 cm brede rillebund. Kløveriller er altid rått tilhugget og stejle i siderne og med behugning på langs ad rillebunden. Flere professionelle stenhuggermestre har tilsluttet sig disse synspunkter.



Man kan formode, at solstenen i Skinnerupdiget har været brugt på det hedenske hov inden stenkirken; f.eks. i forbindelse med hovtjenesten. Med yderste venstre hul vendt mod nord fik man ved hul nr. 2 mødetiden ved hovet. Ved hul nr. 3 indledtes hovtjenesten, der tog 1 stund, hvorefter man ved hul nr. 4 brød op og drog hjem.

Mindelser herom har man stadig i en del kristne kirker, hvor der på alteret står 3

sandure, der i halve og hele timer kan give præsten et vink om tiden til fremmøde, prædiken og andagtens afslutning.

1 Gren af den geologiske disciplin petrologi, der beskæftiger sig med bjergarters forekomst og sammensætning.